Πατριαρχικά σχολεία στην Αίγυπτο του 16ου και 17ου αι.: Τα σχολεία του Μελέτιου Πηγά και του Ιωαννίκιου

Γιώτα Παπαδημητρίου
giotapapadim@yahoo.gr

Ο συνεκτικός ρόλος της εκκλησίας ιδιαίτερα στη διασπορά

Η Εκκλησία σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα αποτελεί παράγοντα κοινωνικής συνοχής, εφόσον -προκειμένου να εμποδίσει τη μετατόπιση ατόμων προς ετερογενή και ανταγωνιστικά πολιτισμικά πεδία- αναπτύσσει εξυπηρετικούς θεσμούς, όπως φιλανθρωπικές οργανώσεις και εκπαιδευτικά ιδρύματα, οι οποίοι λειτουργούν ως αμυντικοί μηχανισμοί ενάντια στην αφομοιωτική επίδραση της ευρύτερης κοινωνίας που απειλεί
την ταυτότητα των αποδήμων

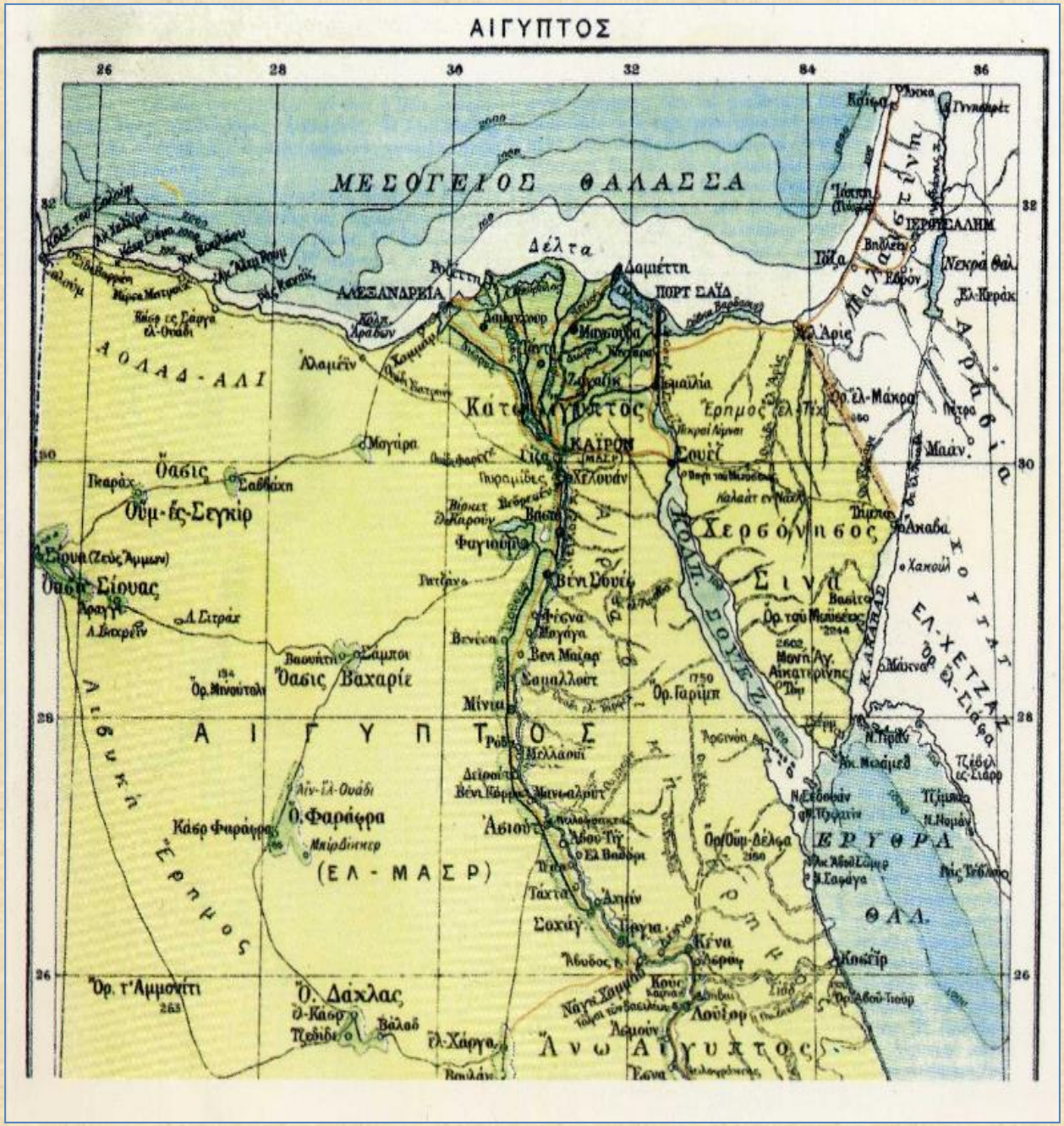
ΑΙΓΥΠΤΟΣ
ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ ΘΑΛΑΣΣΑ
Δέλτα
Δαμιέττη
ΠΟΡΤ ΣΑΪΔ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ
ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ
Νεκρά Θάλ.
Ελ-Κεράκ
Ελ Αρίς
Ο. Ελ-Μάκρα
Πετρα
Μαάν
Σουέζ
ΚΑΪΡΟΝ
Χερσόνησος
Σινά
Ο. τού Μωυσέως
Μονή Αγ. Αικατερίνης
Ο. Φαράφρα
(ΕΛ - ΜΑΣΡ)
Ο. Δάχλας
Ο. Γαρίμπ
Ο. Γ'Αμμωνίτι
Ο. Σίουας
Ο. Σιβά
Ο. Σιγκίρ
Ο. Ελ-Χαργα
Ο. Ελ-Κάρ
Ο. Ελ-Ταφ
Ο. Ελ-Σιάφα
Ο. Ελ-Χετζαζ
Ο. Ελ-Γιάρ
Ο. Ελ-Γιάρ
Ο. Ελ-Γιάρ

Η συσπείρωση των Ελλήνων στην Αίγυπτο γύρω από το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας

- Όταν το 1517 κατέλαβαν την Αίγυπτο οι Οθωμανοί, παραχώρησαν στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας προνόμια για θέματα θρησκευτικά, διοικητικά και δικαστικά που καθόριζαν την εξουσία του Πατριάρχη επί των εσωτερικών υποθέσεων της Εκκλησίας και επί θεμάτων δημοσίου δικαίου. Αυτά συνεπάγονται και εξουσία σε θέματα εκπαιδευτικά
- Οι λίγοι Έλληνες στην Αίγυπτο συσπειρώθηκαν γύρω από το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας. Είναι εύλογο να μελετήσει κανείς ό,τι έχει σχέση με την εκπαίδευσή τους μέσα από την πορεία του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας

Η συσπείρωση των Ελλήνων στην Αίγυπτο γύρω από το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας 2

Στην πραγματικότητα το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας αντιμετώπιζε :

- τις αυθαιρεσίες των Οθωμανών που δεν σέβονταν τα προνόμιά του
- σοβαρότατα οικονομικά προβλήματα
- την ανάγκη να ανταποκριθεί, μέσα σε εχθρικό περιβάλλον, στις απαιτήσεις ενός πολύγλωσσου και πολυεθνικού ποιμνίου:

-Έλληνες ελληνόφωνοι (πρόσφατα εγκατεστημένοι στη χώρα ή ταξιδευτές, ναυτικοί, έμποροι κτλ.)

αραβόφωνοι (εγκατεστημένοι ανέκαθεν, με αμφίβολη συνείδηση)

-Σύριοι και Παλαιστίνιοι ορθόδοξοι καθώς και άλλοι ακαθόριστης καταγωγής

Η συσπείρωση των Ελλήνων στην Αίγυπτο γύρω από το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας

Τις δυσκολίες επιβίωσης «αντιστάθμιζε» η ανάδειξη στον πατριαρχικό θρόνο Αλεξανδρείας μιας σειράς Πατριαρχών με λογιοσύνη, αρετή και διοικητικές ικανότητες

Οι Πατριάρχες αυτοί:

- διακρίνονταν για πλατιά μόρφωση που απέκτησαν σε πνευματικά κέντρα της Ευρώπης (ο Μελέτιος Πηγάς στη Βενετία, ο Κύριλλος Λούκαρις στη Πάδοβα, ο Ιωαννίκιος στη Ρώμη, ο Μητροφάνης Κριτόπουλος στην Αγγλία …)
- καλλιεργούσαν τα ιδανικά του ουμανισμού, διατηρούσαν πνευματικές σχέσεις με λόγιους της εποχής, εμπλούτισαν την πατριαρχική βιβλιοθήκη
- πολλοί είχαν χρηματίσει δάσκαλοι και ήταν εκκλησιαστικοί συγγραφείς
- Αξιόλογη ήταν η δράση τους στον χώρο της φιλανθρωπίας και της εκπαίδευσης με κέντρα τη μονή του Αγίου Σάββα στην Αλεξάνδρεια και τη μονή του Αγίου Γεωργίου στο Παλαιό Κάιρο.

Στα χρόνια της τουρκοκρατίας

Το «Φροντιστήριον» του Μελέτιου Πηγά

Τον 16ο & 17ο αι. η Αίγυπτος ήταν επαρχία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.
Το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας πάλευε με την πενία και το πολύ μικρό ποίμνιό του που αριθμούσε μόλις 1000 - 1500 περίπου πιστούς.

Ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας **Μελέτιος Πηγάς** (1590-1601) χαρακτηριζόταν από ιδιαίτερα υψηλή μόρφωση, ανεπίληπτο ήθος και σπουδαία διοικητικά προσόντα που τον είχαν επιβάλει ως σημαντική προσωπικότητα της ανατολικής εκκλησίας

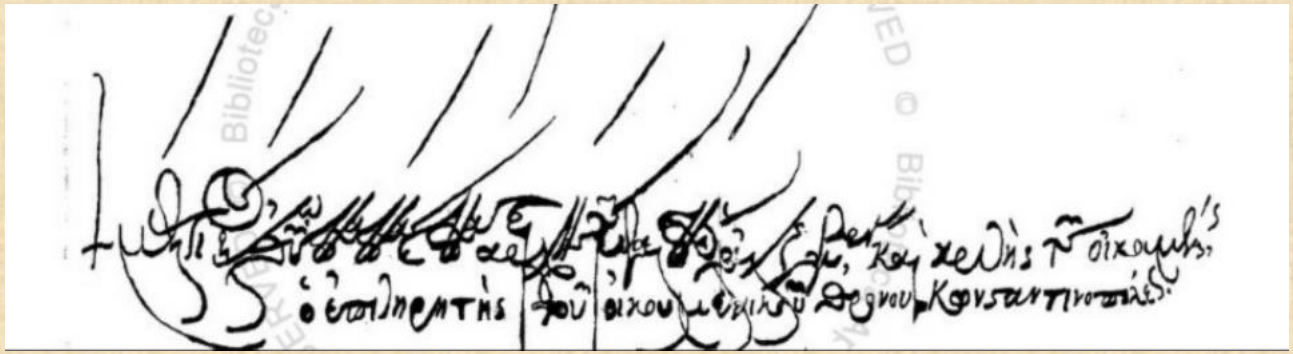

Η υπογραφή του Μελέτιου Πηγά από την εποχή που ήταν τοποτηρητής στην Κωνσταντινούπολη (1597)

Το «Φροντιστήριον» του Μελέτιου Πηγά

Ως πρωτοσύγκελος του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας (1579-1590) ο Πηγάς:

- ανέπτυξε δραστηριότητα για αναχαίτιση των επιβουλών του αραβικού περιβάλλοντος και των Κοπτών όσο και των προσηλυτιστικών σχεδίων της Λατινικής Εκκλησίας
- αναδιοργάνωσε τον μοναχικό βίο, σύστησε πρότυπη μοναχική αδελφότητα και Σχολή, το «**Φροντιστήριον**», ένα ιεροδιδασκαλείο με σκοπό την εκπαίδευση του κλήρου - μπορούμε να υποθέσουμε ότι θα γίνονταν δεκτά και τα παιδιά των λίγων ομογενών. Η σχολή λειτουργούσε στην Αλεξάνδρεια, στη Μονή του Αγίου Σάββα, η οποία ήταν παράλληλα ξενώνας, νοσοκομείο, πτωχοκομείο και νεκροταφείο και αποτελούσε τότε τη μοναδική ανάμνηση του ευκλεούς παρελθόντος της πόλης
- Μεγάλη η σημασία της ίδρυσης σχολείου ανάμεσα στα ελάχιστα που λειτουργούσαν τότε στον χώρο της τουρκοκρατούμενης Ανατολής

Η Πατριαρχική Μονή του Αγίου Σάββα σήμερα

Το «Φροντιστήριον» του Μελέτιου Πηγά

- Στη σχολή δίδαξαν ο Πηγάς και ο ιεροδιάκονος Μάξιμος
-Το 1589, όταν ο Πηγάς βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη, μέσα σε μία νύκτα έγραψε για τους μαθητές της σχολής τις **Στοιχειώσεις**, διδακτικό έργο με τριμερή -γραμματική, διαλεκτική και ρητορική- κύκλο διδασκαλίας της φιλολογίας. Πρόκειται για σύνοψη μεγαλύτερου έργου που δεν έχει διασωθεί

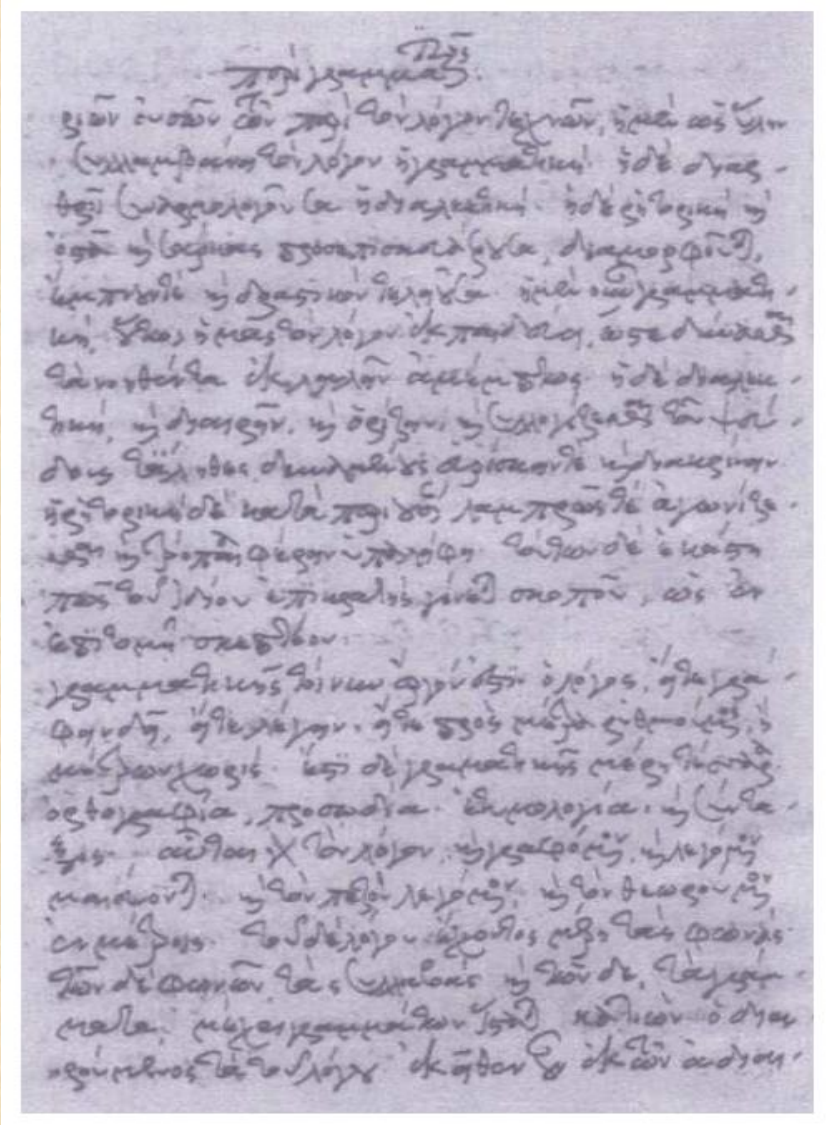

Μια σελίδα από τις *Στοιχειώσεις*

Το «Φροντιστήριον»
του Μελέτιου Πηγά

Ένα ακόμη έργο του Πηγά, το ***Περὶ τῶν τῷ νῷ συμβαινόντων***, μπορεί να θεωρηθεί και διδακτικό. Πρόκειται
για πρωτότυπη δημιουργία
που πραγματεύεται θεολογικά και φιλοσοφικά θέματα. Μπορούμε
να εικάσουμε ότι το δοκίμιο αυτό ενσωματώθηκε και στη διδακτική πράξη ως εγχειρίδιο εισαγωγής
στα χρήζοντα μελέτης
στάδια του θεολογικοφιλοσοφικού στοχασμού

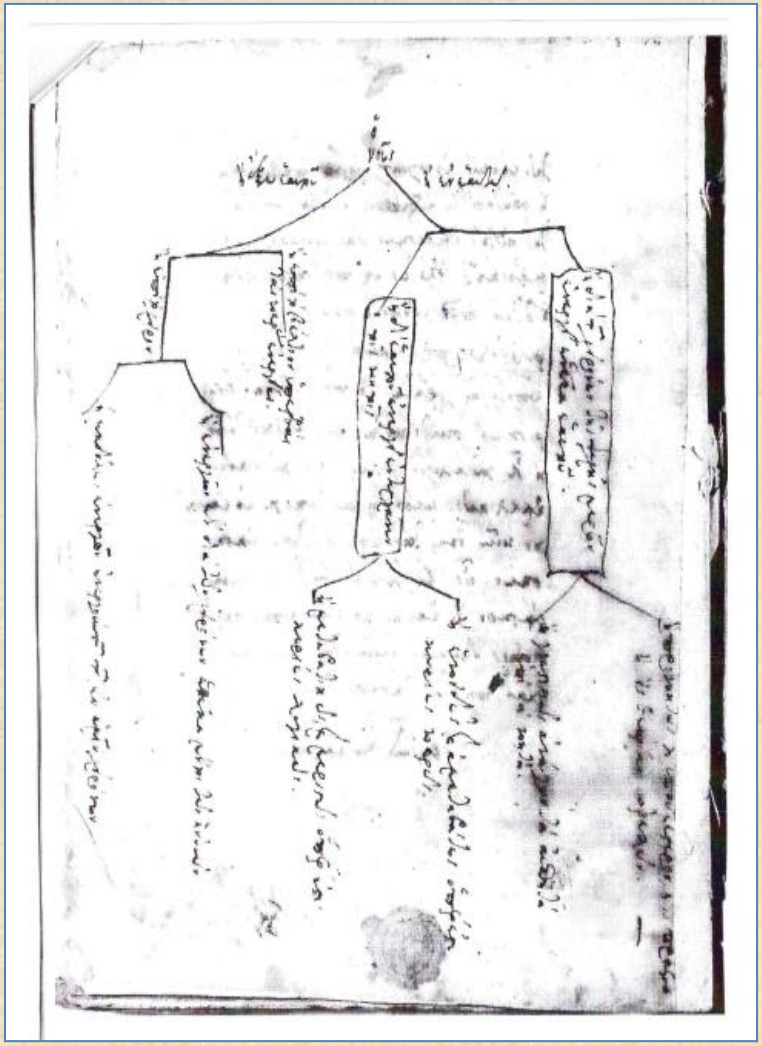

Μια σελίδα από το *Περὶ τῶν τῷ νῷ συμβαινόντων* έργο του Μελετίου Πηγά

Το «Φροντιστήριον» του Μελέτιου Πηγά

- Στα σωζόμενα έργα του Μελέτιου Πηγά εντάσσεται και το ***Εγχειρίδιον*** (1580-1581) που αφορά την ουσία του χριστιανισμού (έννοια και ουσία του χριστιανισμού / η πίστη και τι είναι ανάγκη να πιστεύουν οι Χριστιανοί / ποια έργα πρέπει να πράττουν και ποια να αποφεύγουν οι Χριστιανοί)
- Το έργο αναπτύσσεται με την προσφιλή στον Πηγά διαλογική μορφή (ερωταποκρίσεις μεταξύ μαθητή και δασκάλου). Τα έργα που πραγματεύονται ζητήματα δογματικού ενδιαφέροντος και αναπτύσσονται με αυτήν τη φαινομενικά απλοποιημένη δομή δεν είναι ασυνήθη εκείνη την εποχή
- Πρόκειται για δογματικό - κατηχητικό έργο, το οποίο είναι πιθανό ο Μελέτιος Πηγάς να το δίδαξε σε μαθητές

Το «Φροντιστήριον» του Μελέτιου Πηγά

• Δεν ξέρουμε έως πότε λειτούργησε η Σχολή. Είναι πιθανό να έκλεισε μετά τον θάνατο του Μελέτιου Πηγά (αν και κάποια πηγή αναφέρει ότι μέχρι το 1840 λειτουργούσε στη Μονή ένα πενιχρό ιερατικό διδακτήριο). Σίγουρο είναι ότι η Μονή του Αγίου Σάββα συνέχισε να είναι κέντρο της περιοχής με φιλανθρωπική και εκπολιτιστική δράση.

• Σήμερα, ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας κ.κ. Θεόδωρος Β΄, συνεχίζοντας την παράδοση του Μελετίου Πηγά, του ιδρυτή του πρώτου μετά την αραβική κατάκτηση χριστιανικού εκπαιδευτηρίου στους χώρους της Μονής, ίδρυσε εκεί τη διετούς φοίτησης Σχολή "Άγιος Αθανάσιος", ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα για αφρικανούς νέους, προκειμένου να στελεχώσουν τις εκκλησίες στις χώρες καταγωγής τους.

Ακόμη, στη Μονή στεγάζεται Εκκλησιαστικό Μουσείο, τμήμα της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης και το Λύκειο Ελληνίδων Αλεξανδρείας

Ο Ιωαννίκιος ιδρύει το πρώτο κανονικό σχολείο (17ος αι.) στο Κάιρο

Ο Πατριάρχης Ιωαννίκιος (1645-1657) ίδρυσε το 1655 το πρώτο σχολείο για παιδιά (το σχολείο που είχε ιδρύσει ο Πηγάς αφορούσε πρώτιστα ιερωμένους)

Το σχολείο ιδρύθηκε στο Κάιρο όπου υπήρχε αριθμός ορθοδόξων που δικαιολογεί την ύπαρξη σχολείου. Άλλωστε, εκεί είχε μεταφερθεί η έδρα του Πατριαρχείου, εφόσον η Αλεξάνδρεια είχε σχεδόν ερημωθεί

Το σχολείο λειτουργούσε πιθανότατα στη μονή του Αγίου Γεωργίου.
Το καθολικό της μονής, ο ναός του Αγίου Γεωργίου, ήταν από τους ελάχιστους τότε -συνολικά οκτώ- ναούς σε όλη τη χώρα όπου εκκλησιάζονταν οι λίγοι ορθόδοξοι, ανάμεσα στους οποίους πλειοψηφούσαν οι ελληνόφωνοι έναντι των αραβόφωνων
Ανά τους αιώνες, η μονή είχε λειτούργησε και ως νοσοκομείο, βρεφοκομείο, πτωχοκομείο, γηροκομείο, πανδοχείο, σχολείο, λεπροκομείο ακόμη και κοιμητήριο

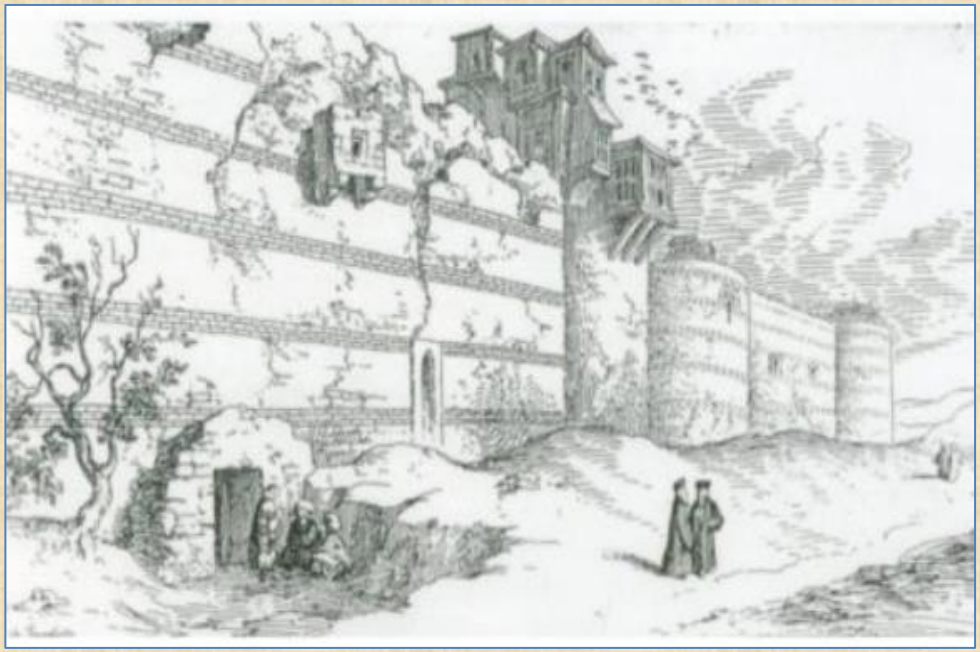

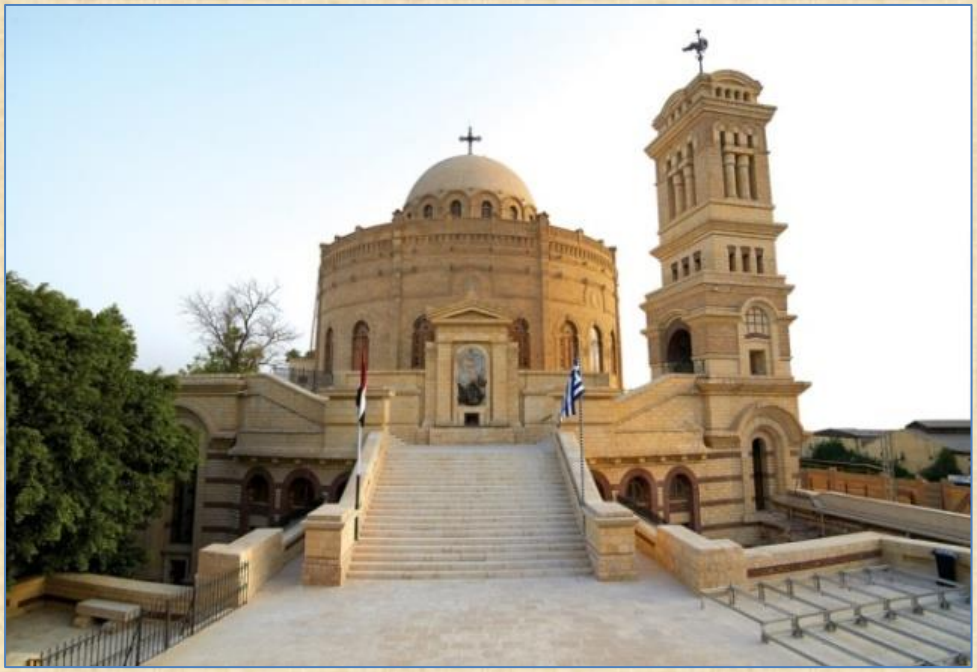

Ο Άγιος Γεώργιος
παλιότερα
και σήμερα

Ο Ιωαννίκιος ιδρύει το πρώτο κανονικό σχολείο (17ος αι.)

Το σχολείο στο Κάιρο διατηρήθηκε και στους επόμενους αιώνες με ασυνέχειες στη λειτουργία του. Είναι αδύνατο να καταλήξουμε σε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με τον -πιθανότατα μικρό- αριθμό των μαθητών ή την κοινωνική προέλευσή τους. Με αναγωγή μπορούμε να συμφωνήσουμε με όσα –αργότερα από την εποχή που μελετάμε– γράφει ο Αθ. Πολίτης: «η νεολαία της ελληνικής αποικίας του Καίρου εμορφούτο εν τη μοναδική ταύτη πατριαρχική σχολή, ήτις, άλλωστε ήτο επαρκεστάτη διά τας ανάγκας της εποχής. Τότε ούτε επόθουν πάντες, ούτε είχον τα μέσα να εκπαιδεύουν τα τέκνα των, τα οποία ώφειλον εκ νεαρωτάτης ηλικίας να εργάζωνται. Κατ' ανάγκην συνεπώς, η παιδεία παρείχετο μόνον εις τέκνα ευπόρων τεχνιτών ή εμπόρων πλουσίων...»

Συμπερασματικά:
- Στην Αίγυπτο του 16ου και 17ου αι. λειτούργησαν κατά καιρούς ελληνικά σχολεία κατώτερης βαθμίδας με τη φροντίδα των Πατριαρχών. Η λειτουργία των σχολείων αυτών δεν ήταν συνεχής λόγω των δυσμενών περιστάσεων και των οικονομικών δυσκολιών.
-Οι ασυνεχείς προσπάθειες των Πατριαρχών για στοιχειώδη εκπαίδευση των παιδιών στα ελληνικά είχαν ως στόχο και να κρατηθεί στην ορθόδοξη πίστη το ποίμνιο που βρισκόταν κάτω από την επιρροή Αράβων, Λατίνων και Κοπτών.

Η εκπαίδευση των Ελλήνων στην Αίγυπτο παρέμεινε υπό τον έλεγχο της Εκκλησίας μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Ωστόσο, όταν δυνάμωσαν οι ελληνικές παροικίες και άρχισαν να οργανώνονται σε Κοινότητες, το Πατριαρχείο τούς παρέδωσε τα ηνία της εκπαίδευσης. Και στην πορεία, οι ελληνικές Κοινότητες στην Αίγυπτο έπαιξαν τον ιστορικό τους ρόλο στον χώρο της εκπαίδευσης και μάλιστα με άριστες επιδόσεις.